

Agnieszka Lewicka-Zelent

WSPÓLNA PRZESTRZEŃ DLA RESOCJALIZACJI INKLUZYJNEJ I MEDIACJI

Wprowadzenie

Podobnie, jak w każdej innej dziedzinie naukowej, w pedagogice resocjalizacyjnej zachodzą stałe zmiany, które wynikają m.in. z trendów ponowoczesności, wyrażających się w: konieczności budowania zaufania wobec abstrakcyjnych systemów, coraz bardziej powszechnych formach ryzyka, nieprzejrzystości i płynności sytuacji społecznych oraz relatywizmie moralnym¹. Ponadto, niewielka efektywność oddziaływań resocjalizacyjnych w instytucjach o charakterze izolacyjnym i wolnościowym skutkuje poszukiwaniem alternatywnych form pracy (wychowawczych, naprawczych) z osobami nieprzystosowanymi społecznie². W związku z tym kreuje się potrzeba opracowania nowych strategii postępowania resocjalizacyjnego zarówno w warunkach wolnościowych, jak i zakładowych. Dlatego praktycy i teoretycy podejmują liczne próby sprawdzania skuteczności innowacyjnych autorskich programów resocjalizacyjnych, z których duża część bazuje na założeniach kulturotechniki i socjotechniki charakteryzowanych przez C. Czapówa³. Autorzy wykorzystują coraz to nowsze metody pracy z osobami nieprzystosowanymi społecznie opierając się na tezie, że wymagają one specjalnych sposobów kształtowania ich postaw⁴.

W Polsce od 1995 roku podejmowane są próby określenia skuteczności mediacji w sprawach karnych i nieletnich w wymiarze procesu resocjalizacji. Jednakże z uwagi na liczne trudności związane z realizowaniem badań naukowych w tym zakresie (np. obowiązująca zasada poufności, która uniemożliwia zbieranie obiektywnych danych, mała dostępność do stron mediacji i mediatorów itp.), na rynku wydawniczym pojawia się wiele publikacji prawniczych odnoszących

¹ P. Sztompka za: B. Urban, *Resocjalizacja jako przedmiot badań interdyscyplinarnych*, [w:] B. Urban, J.M. Stanik (red.), *Resocjalizacja*, T. 1, Wyd. PWN, Warszawa 2007, s. 27-28.

² Np. W. Ambrozik, *Wizja probacji w ujęciu pedagogiki resocjalizacyjnej*, [w:] A. Kieszkowska (red.), *Prawda dobro piękno. Wymiar filozoficzno-prawny w socjopedagogicznym*, Wyd. Difin, Warszawa 2015, s. 222.

³ Zob. C. Czapów, *Wychowanie resocjalizujące*, Wyd. PWN, Warszawa 1978.

⁴ Przykład taki mogą stanowić zajęcia medytacyjne realizowane przez A. Jaworską. Zob. A. Jaworska, *Terapia alternatywna w resocjalizacji penitencjarnej*, Wyd. AP, Słupsk 2009.

się do uregulowań normatywnych mediacji (np. publikacje: A. Rękas⁵, L. Mazowieckiej⁶, B. Czarneckiej-Działuk⁷, W. Zalewskiego⁸, A. Zienkiewicza⁹ itd.), a zdecydowanie mniej opracowań z zakresu pedagogiki, psychologii czy socjologii (np. publikacje: M. Wojtkowiak i K. Potaczały-Perz¹⁰, A. Lewickiej-Zelent¹¹ i in.).

Celem opracowania jest wyznaczenie wspólnej przestrzeni dla resocjalizacji i mediacji.

Współczesny kierunek resocjalizacji osób nieprzystosowanych społecznie

Podając próbę wykorzystania mediacji w procesie resocjalizacji, warto przyjąć pewne stanowisko definiując jego pojęcie. Lesław Pytka¹² dokonuje przeglądu dostępnych definicji, wskazując na ich różnorodność i wynikającą z niej wielość kierunków pracy z osobami nieprzystosowanymi społecznie. Jeszcze do niedawna resocjalizacja najczęściej sprowadzana była do oddziaływań polegających na eliminowaniu zaburzeń w zachowaniu, czyli do korekcji zachowania. Obecnie zdecydowanie częściej wyjaśnia się ją w kategorii procesu: wygaszania motywacji i nieaprobowanego społecznie zachowania, przejścia do emocji umożliwiających poszanowanie norm społecznych, zaspokajania potrzeb i wartości wyższego rzędu, budowania właściwej integracji postaw, a także kształtowania pożądanых cech charakteru jednostki. I właśnie taki sposób ujmowania resocjalizacji jest kompatybilny z paradygmatem sprawiedliwości naprawczej i zasadami mediacji, w których istotną rolę odgrywają: sprawiedliwość, podmiotowość, odpowiedzialność i moralność.

Nie wystarczy już osiągnięcie celu minimum w resocjalizacji. W celu maksimum chodzi o „uzyskanie takich zmian w obszarze osobowości tych osób, które uchronią je od powrotu do zachowań przestępczych po odbyciu kary i umożliwią poprawne funkcjonowanie społeczne”¹³. Do takiego celu aktualnie zmierzamy, gdyż zależy

⁵ A. Rękas, *Mediacja w polskim prawie karnym*, Ministerstwo Sprawiedliwości, Warszawa 2011.

⁶ L. Mazowiecka (red.), *Mediacja*, Wyd. Wolters Kluwer, Warszawa 2009.

⁷ B. Czarnecka-Działuk, *Propozycje nowych uregulowań dotyczących mediacji w sprawach nieletnich*, „Archiwum Kryminologii” 2007/2008, T. 29-30, s. 287-296.

⁸ W. Zalewski, *Sprawiedliwość naprawcza. Początek ewolucji polskiego prawa karnego?*, Gdańsk 2006.

⁹ A. Zienkiewicz, *Studium mediacji. Od teorii ku praktyce*, Wyd. Difin, Warszawa 2007.

¹⁰ Np. rozdziały w monografii A. Kieszkowskiej (red.), *Prawda dobro piękno. Wymiar filozoficzno-prawny w socjopedagogiczny*, Wyd. Difin, Warszawa 2015.

¹¹ A. Lewicka-Zelent, *Obniżanie poziomu przemocy i lęku u młodzieży gimnazjalnej*, Wyd. UMCS, Lublin 2012; A. Lewicka-Zelent, *Uwarunkowania gotowości nieletnich do zadośćuczynienia w paradygmacie sprawiedliwości naprawczej*, Wyd. UMCS, Lublin 2015.

¹² L. Pytka, *Różne ujęcia definicji resocjalizacji*, [w:] B. Urban, J.M. Stanik (red.), *Resocjalizacja*, T. 1, Wyd. PWN, Warszawa 2007, s. 74-76.

¹³ H. Machel, *Resocjalizacja penitencjarna: istota, dylematy terminologiczne, społeczny sens, kilka uwag teoretycznych i kadrowych*, „Resocjalizacja Polska” 2010, nr 1, s. 174-192.

nam przede wszystkim na udzieleniu kompleksowej pomocy osobie nieprzystosowanej społecznie. Dlatego w prawie polskim, w myśl art. 67 § 1 k.k.w.¹⁴ „Wykonywanie kary pozbawienia wolności ma na celu wzbudzanie w skazanym woli współdziałania w kształtowaniu jego społecznie pożądaných postaw, w szczególności poczucia odpowiedzialności oraz potrzeby przestrzegania porządku prawnego i tym samym powstrzymywania się od powrotu do przestępstwa”. Stąd też wynika potrzeba poszukiwania sposobów pracy resocjalizacyjnej, która sprzyja przejmowaniu przez jednostkę odpowiedzialności za swoje postępowanie.

W przypadku przestępstw o wysokiej szkodliwości społecznej, stosowane są kary pozbawienia wolności o różnorodnym nasileniu. M. Ciosek¹⁵ wskazuje na cztery główne funkcje kary izolacyjnej. Jednakże z punktu widzenia pracy resocjalizacyjnej, najważniejsza jest funkcja poprawcza, zakładająca osiągnięcie korzystnych zmian w zakresie funkcjonowania podmiotu zarówno w sferze osobistej, jak i społecznej przy współdziałaniu członków społeczeństwa. Niemniej z uwagi na niewielką efektywność kar izolacyjnych oraz ich trwałe negatywne skutki, wielu kryminologów neguje ideę ich stosowania¹⁶. Dlatego coraz więcej jest zwolenników wykorzystywania środków wolnościowych i probacyjnych. W. Ambroziak¹⁷ podkreśla, że kryzys koncepcji i systemów penalizacyjnych osiągnął swoje apogeum, co wymaga wypracowania nowych, bardziej efektywnych form oddziaływania resocjalizacyjnego oraz uzupełnienia o te bardziej trwałe. Jednakże z uwagi na to, że polskie postępowanie probacyjne nie jest kreowane zgodnie z zasadami: opieki społecznej, kontroli i zmiany społecznej, warto koncentrować się na potencjalach rozwojowych osób nieprzystosowanych społecznie¹⁸.

Założenia resocjalizacji z udziałem społeczeństwa a mediacja

W kontekście potrzeb społecznych, resocjalizację można sprowadzić do re-integracji społecznej w kategorii rekonstrukcji tożsamości podmiotu lub samowychowania¹⁹. Oba ujęcia łączy A. Bałandynowicz, dla którego w procesie resocjalizacji bardzo ważne są interakcje osoby nieprzystosowanej społecznie

¹⁴ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy, t.j. Dz.U. 2017, poz. 665.

¹⁵ M. Ciosek, *Psychologia sądowa i penitencjarna*, Wyd. Prawnicze LexisNexis, Warszawa 2001, s. 176-178; M. Ciosek, *Kara kryminalna i kara pozbawienia wolności*, [w:] B. Urban, J.M. Stanik (red.), *Resocjalizacja*, T. 1, Wyd. PWN, Warszawa 2007, s. 322-325.

¹⁶ Np. W. Kędziński, *Determinanty resocjalizacji realizowanej w warunkach izolacji penitencjarnej w kontekście społecznej readaptacji – wybrane aspekty*, [w:] I. Mudrecka (red.), *Resocjalizacja, readaptacja i reintegracja społeczna – problemy, programy i perspektywy rozwoju komunikacji*, Wyd. Pedagogium, Warszawa, s. 128.

¹⁷ W. Ambroziak, *Wizja probacji...*, *op. cit.*, s. 222.

¹⁸ M. Konopczyński za: *Ibidem*, s. 228.

¹⁹ Zob. A. Kieszowska, *Inkluzyjno-katalaktyczny model reintegracji społecznej skazanych. Konteksty resocjalizacyjne*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2012.

z innymi członkami społeczeństwa. Autor eksponuje również więzi między sprawcą a społecznością lokalną²⁰. L. Pytka i T. Zacharuk²¹ mówią o „inkluzyjnym wychowaniu resocjalizującym, czyli odmianie strategii prewencyjnej w wymiarze społecznym”, w którym zmierza się do uruchomienia samodzielnych motywacji zgodnych z zasobami osobistymi podmiotu, internalizacji wartości prospołecznych w kontekście realizacji własnych ról społecznych oraz samorealizacji podmiotu. Według autorów, reintegracja sprawniej przebiega w warunkach wolnościowych, aczkolwiek nie wykluczona jest w izolacyjnych. „Nadrzędny cel integracji w społeczeństwie polega na zapobieganiu skłonnościom o charakterze izolacyjnym, braku akceptacji, segregacji, dyskryminacji czy nietolerancji wobec osób z niepełnosprawnością, bezdomnych, bezrobotnych, będących w konflikcie z prawem, nie znajdujących miejsca we współczesnej kulturze humanistycznej²². Oznacza to zatem, że osoby nieprzystosowane społecznie wymagają szczególnej integracji z uwagi na to, że nie tylko dokonały przestępstwa, ale także bardzo często nie mają domu ani pracy. Jak twierdzi A. Kieszkowska, działania reintegracyjne zmierzają do odbudowania i podtrzymywania umiejętności funkcjonowania w społeczeństwie oraz odpowiedniej realizacji ról społecznych i uczestniczenia w grupie społecznej na zasadzie wymiany dóbr²³. A. Węgliński²⁴, popierając za A. Bałandynowiczem ideę probacji, podkreśla, że resocjalizacja z udziałem społeczeństwa polega na „wygaszaniu destruktywnej aktywności poprzez wyzwalanie zdolności samopoznawczych, samorealizacyjnych i reintegracyjnych wspieranych instytucjonalną działalnością opiekuńczą i pomocową, z uwzględnieniem społecznej odpowiedzialności w zakresie sprawiedliwego karania”. Zatem reintegracja społeczna nie sprowadza się tylko do przełamywania destygmatyzacji, ale przede wszystkim polega na wychodzeniu osób nieprzystosowanych społecznie z sytuacji opresji²⁵. Skuteczność tego procesu warunkuje jednakże stopień zaangażowania członków społeczeństwa otwartego – ludzi aktywnych, dokonujących odpowiedzialnych wyborów życiowych oraz współpracujących ze sobą²⁶.

²⁰ A. Bałandynowicz, *Probacja. Resocjalizacja z udziałem społeczeństwa*, Wyd. Wolters Kluwer, Warszawa 2011, s. 34.

²¹ L. Pytka, T. Zacharuk, *O nadziei i charyzmie pedagogicznej*, [w:] A. Kieszkowska (red.), *Prawda dobro piękno. Wymiar filozoficzno-prawny w socjopedagogiczny*, Wyd. Difin, Warszawa 2015, s. 194-195.

²² A. Kieszkowska, *Wizja społecznego wsparcia w inkluzyjno-katalaktycznym modelu reintegracji społecznej w warunkach probacji*, [w:] A. Kieszkowska (red.), *Prawda dobro piękno. Wymiar filozoficzno-prawny w socjopedagogiczny*, Wyd. Difin, Warszawa 2015, s. 229.

²³ *Ibidem*, s. 239.

²⁴ A. Węgliński, *Wyzwalanie i integrowanie zdolności samowychowawczych osób dozorowanych*, [w:] A. Kieszkowska (red.), *Prawda dobro piękno. Wymiar filozoficzno-prawny w socjopedagogiczny*, Wyd. Difin, Warszawa 2015, s. 243-244.

²⁵ A. Bałandynowicz, *Probacja. Resocjalizacja z udziałem społeczeństwa*, wyd. 2, Lex a Wolters Kluwer business, Warszawa 2011, s. 283.

²⁶ P. Szczepaniak, *Inspiracje inkluzji społecznej dla resocjalizacji i penitencjarystyki*, „Profilaktyka Społeczna i Resocjalizacja” 2014, nr 2, s. 151.

Jak twierdzi P. Szczepaniak²⁷, ważne w inkluzji są strategie wymiaru sprawiedliwości i polityki karnej, co bezpośrednio wiąże się z definiowaniem podstawowych pojęć w resocjalizacji otwartej na potrzeby społeczne. W ujęciu prawnym probację najczęściej sprowadza się do kontrolowania osoby nieprzystosowanej społecznie przez kuratora sądowego. Natomiast w resocjalizacji inkluzyjnej, obejmuje ona również aktywność społeczeństwa ukierunkowanego na rozwiązywania problemów społecznych. Do tak rozumianej probacji zaliczane są także formy sprawiedliwości naprawczej. „Ten «poziomy model» procesu karnego, zgodnie z duchem probacji, opiera się na (nadzorowanym przez kompetentne instytucje) współdziałaniu «rywalizujących» ze sobą stron, a tym samym proces karny utożsamiany jest z procesem rozwiązywania konfliktu”²⁸. Konflikt można zatem uznać za pojęcie wyjściowe w mediacji, a oznacza on pewną rozbieżność celów, wartości lub interesów co najmniej dwóch osób. Mediację przeprowadza się więc z udziałem stron konfliktu, z których jedna zazwyczaj definiowana jest jako „sprawca”, a druga – „ofiara” (podział taki nie obowiązuje w cywilnych sprawach rodzinnych). Taki teoretyczny podział ról jest jednak stygmatyzujący i w praktyce nie ma zastosowania. Uczestnicy mediacji stanowią pewną małą społeczność, dla której najważniejsze jest osiągnięcie porozumienia poprzez wzajemne zaspokojenie swoich potrzeb. Nieobecność jednej z osób uniemożliwia uzyskanie satysfakcjonującego rozwiązania sytuacji konfliktowej. Zatem integracja społeczna jest podstawowym warunkiem chociażby podjęcia próby naprawy relacji międzyludzkich podmiotów, najczęściej zamieszkujących tę samą społeczność lokalną.

Idea resocjalizacji z udziałem społeczeństwa wyznacza obszerną przestrzeń dla mediacji. Zgodnie z paradygmatem resocjalizacji inkluzyjnej, członkowie społeczeństwa pozostają ze sobą w ścisłej zależności. Zachowanie jednej osoby warunkuje w sposób pośredni lub bezpośredni postępowanie innych ludzi. Oznacza to, że jeśli osoba nieprzystosowana społecznie podejmie trud naprawy popełnionych błędów życiowych i przystąpi do dialogu z osobą pokrzywdzoną, nastąpią zmiany: w jej funkcjonowaniu, partnera mediacyjnego oraz osób z ich najbliższego środowiska. Poza tym, w przypadku osób odbywających kary izolacyjne, należy liczyć się z tym, że po okresie przebywania w zakładzie karnym powrócą one do społeczeństwa. W takiej sytuacji ich udział w mediacji i wypracowanie porozumienia stanowi punkt wyjścia w procesie integracji społecznej. Zdecydowanie łatwiej jest zaakceptować inną osobę, która udowodnia, że zaszły korzystne zmiany w jej zachowaniu, świadczące o zwiększonej odpowiedzialności za swoje czyny. Ponadto, możliwość uzyskania zadośćuczynienia za wyrządzone krzywdy może przekonać społeczeństwo do tego, że warto stworzyć korzystne warunki do rozwoju podmiotowi opuszczającemu zakład karny.

²⁷ *Ibidem*, s. 152-153.

²⁸ *Ibidem*, s. 154.

Inkluzyjny charakter mediacji w paradygmacie sprawiedliwości naprawczej

W historii karania ważną rolę odegrały poglądy C. Beccaria, który postulował, aby kara przestała być formą zemsty i represji, jako efekt naruszania norm prawnych²⁹. W Polsce ideę wychowania przestępców propagował J.U. Niemcewicz, który uważał, że dzięki prowadzonym oddziaływaniom resocjalizacyjnym, osoba nieprzystosowana społecznie ma szansę na zmianę, a społeczeństwo – na szczęście³⁰. Wraz z nasilaniem się krytyki wymiaru sprawiedliwości, paradygmat sprawiedliwości restytucyjnej wzmacniał swoją pozycję wobec tego o charakterze retributywnym³¹. Pomijanie potrzeb osób pokrzywdzonych skutkowało coraz bardziej negatywnymi postawami społeczeństwa wobec tradycyjnego wymiaru sprawiedliwości. Poszukiwano więc innych metod pracy z osobami dokonującymi przestępstw, koncentrując się równocześnie na procesie zadośćuczynienia ofiarom. Wiktymolodzy zmiierają do zapobiegania zjawiskom dysfunkcyjnym, w których krzywdy doświadcza jakaś osoba, do naprawienia systemów społeczno-politycznych i grup społecznych, w których zostają pogwałcone potrzeby i wartości pożądane w społeczeństwie³².

T. Marshall³³ sprowadza sprawiedliwość naprawczą do procesu, w którym uczestniczą osoby związane z danym przestępstwem, a którym zależy na przeciwdziałaniu jego terażniejszym i przyszłym konsekwencjom. Oznacza to, że strony muszą zintegrować się na czas trwania postępowania mediacyjnego, aby móc ze sobą efektywnie współpracować na rzecz wypracowania satysfakcjonującego rozwiązania. Podjęte przez nie decyzje mają służyć nie tylko minimalizowaniu negatywnych skutków przestępstwa, ale także znalezieniu sposobów harmonizowania relacji społecznych, które będą miały miejsce za jakiś czas. Natomiast H. Zehr podkreśla, że przestępstwo stanowi jeden z rodzajów konfliktów społecznych, w którym zostały naruszone związki między osobami pozostającymi ze sobą w pewnej relacji. Strony konfliktu zobowiązane są więc do przywrócenia zaburzonego porządku, m.in. poprzez uzyskanie takiego stanu, w którym odczuwają poczucie sprawiedliwości i są przekonane, że nastąpiły: reparacja szkód, pokój i pojednanie³⁴.

Według J. Consedine'go, paradygmat sprawiedliwości naprawczej bazuje na trzech głównych zasadach. Osoba pokrzywdzona ma prawo do zadośćuczynienia,

²⁹ A. Barczyk, P. Barczyk, *Wybrane zagadnienia historii resocjalizacji*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 1999, s. 58.

³⁰ H. Machel, *Więzenie jako instytucja karna i resocjalizacyjna*, Wyd. Arche, Gdańsk 2003, s. 12.

³¹ A. Zienkiewicz, *Studium mediacji...*, *op. cit.*, s. 210 i n.

³² B. Hołyst, E. Bieńkowska za: M. Gawęcka, *Sprawiedliwość naprawcza w pracy probacyjnej z rodziną – kontrowersje i rozstrzygnięcia*, [w:] A. Kieszkowska (red.), *Prawda dobro piękno. Wymiar filozoficzno-prawny w socjopedagogiczny*, Wyd. Difin, Warszawa 2015, s. 493.

³³ B.D. Meier, *Sprawiedliwość naprawcza – zarys koncepcji*, [w:] B. Czarnecka-Działuk, D. Wójcik (red.), *Mediacja. Nietelni przestępcy i ich ofiary*, Oficyna Naukowa, Warszawa 1999, s. 39.

³⁴ E.A. Wdźięczna, *Warunkowe umorzenie postępowania karnego w świetle koncepcji sprawiedliwości naprawczej*, Wyd. Dom Organizatora, Toruń 2010, s. 50-51.

sprawca zobowiązuje się do przejęcia odpowiedzialności za popełniony czyn, a obie osoby przy współudziale innych członków społeczności lokalnej i pośrednika wypracowują satysfakcjonujące porozumienie, kończąc tym lub osłabiając istniejący konflikt³⁵. Wszystkie te przesłanki spełnia mediacja – jedna z podstawowych form sprawiedliwości naprawczej – rozumiana jako „ureczywistnienie idei personalistycznego dialogu między stronami”³⁶. Posiada ona swoją przestrzeń, w której strony wyrażają swoje emocje, pokonują uprzedzenia, poznają siebie i swoje zachowanie, mają szansę na życie w społeczeństwie, a nie odosobnieniu³⁷. A. Zienkiewicz³⁸ twierdzi, że można wyodrębnić trzy grupy celów postępowania mediacyjnego: interpersonalne, personalne i społeczne, co oznacza, że przynosi ono indywidualne, osobowościowe i komunikacyjne korzyści dla osób zaangażowanych w przestępstwo oraz te, o szerszym zakresie – społeczne. Zarówno sprawca, jak i ofiara przestępstwa mają okazję do kształtowania adekwatnej samooceny, wzmacniania autonomii i samodzielności, przejmowania odpowiedzialności za własne zachowanie, respektowania norm społecznych, rozwijania empatii i asertywności oraz innych cech i umiejętności z punktu widzenia prawidłowego rozwoju osobowego. Uczą się one zasad właściwej komunikacji z innymi ludźmi, w tym rozwiązywania konfliktów w sposób konstruktywny oraz współpracy i współdziałania. Wiele korzyści z udziału stron w mediacji czerpią inni członkowie społeczeństwa, którzy mają zwiększony dostęp do wymiaru sprawiedliwości, nasilone poczucie samostanowienia o sobie i aktywności społecznej, a także zapewniony większy ład i spokój społeczny.

Jak twierdzi P. Szczepaniak³⁹, systemowe traktowanie sprawiedliwości, wyjaśnianie zjawisk z nią związanych oraz aplikowanie rozwiązań w życiu społecznym przez A. Bałandynowicza określane jest jako inkluzyjna regulacja stosunków społecznych. K. Potaczała-Perz twierdzi, że podejmowanie działań naprawczych przez sprawcę, a wskazanych przez osobę pokrzywdzoną, wpisuje się w resocjalizujące wychowanie inkluzyjne. Sprawca rozwija swoje zasoby osobiste, które wyznaczają wyższy poziom funkcjonowania w sferze społecznej i moralnej, m.in. w zakresie respektowania norm ogólnie przyjętych. Natomiast zachowania wynikające z nich, spotykają się z większą tolerancją i akceptującymi postawami społecznymi⁴⁰. Dzięki uczestnictwu ofiary i sprawcy w mediacji można prowadzić

³⁵ *Ibidem*, s. 496.

³⁶ M. Wojtkowiak, *Dziecko w przestrzeni mediacji jako pola poszukiwania porozumienia*, [w:] A. Kieszkowska (red.), *Prawda dobro piękno. Wymiar filozoficzno-prawny w socjopedagogiczny*, Wyd. Difin, Warszawa 2015, s. 509.

³⁷ *Ibidem*, s. 516.

³⁸ A. Zienkiewicz, *Studium mediacji... op. cit.*, s. 115-118.

³⁹ P. Szczepaniak, *Koncepcja sprawiedliwości oparta na inkluzyjnej regulacji stosunków społecznych*, [w:] A. Kieszkowska (red.), *Prawda dobro piękno. Wymiar filozoficzno-prawny w socjopedagogiczny*, Wyd. Difin, Warszawa 2015, s. 605.

⁴⁰ K. Potaczała-Perz, *Rola mediacji oraz Porozumienie bez Przemocy w kształtowaniu umiejętności społecznych i osiągnięciu większej dojrzałości u nieletniego sprawcy*, [w:] A. Kieszkowska (red.), *Prawda dobro piękno. Wymiar filozoficzno-prawny w socjopedagogiczny*, Wyd. Difin, Warszawa 2015, s. 521.

„łagodną walkę” z przestępczością, poszukując porozumienia i sprowadzając przestępstwo do konfliktu interpersonalnego, a przez to unikając negatywnych skutków czynu przestępczego w przyszłości⁴¹. „Mediacja jest swoistą drogą do zmiany stosunku jednostki do innych i do siebie. W ten sposób, przyczynia się do kształtowania własnego obrazu, swojego miejsca w grupie i społeczeństwie, zapobiega marginalizacji, wspiera rozwój osobowy”⁴². Sprawcy mają okazję przejąć odpowiedzialność za skutki popełnionego przestępstwa oraz podjąć działania naprawcze. Dzięki temu, konflikt wycisza się, a i nierzadko wygasa⁴³, co sprzyja poprawie relacji między stronami konfliktu i wszystkimi innymi sprzymierzeńcami wciągniętymi w swoistą grę natury psychologicznej.

Z punktu widzenia osoby popełniającej przestępstwo, może ona uczestniczyć w mediacji: karnej⁴⁴, po wyroku⁴⁵ oraz rodzinnej⁴⁶. Badania prowadzone na populacji więźniów jednoznacznie potwierdzają, że związani są oni silnymi więzami z osobami najbliższymi, wśród których przeważają rodzice, dzieci i partnerzy życiowi. Zważając jednak na psychospołeczne mechanizmy funkcjonowania w grupie społecznej, także tej najmniejszej, jaką stanowi rodzina, śmiało można sformułować tezę, że sprawcy często uczestniczą w konfliktach rodzinnych. A. Rękas⁴⁷ uważa, że wówczas mogą oni wziąć udział w mediacji rodzinnej, podczas której ustala się różnorodne kwestie: podział spadku, alimenty, zapłatę, podział wspólnego majątku, sposoby zaspokojenia potrzeb członków rodziny, kontakty z dziećmi itd. Mediator może pomóc parom będącym w separacji lub rozwodzącym się znaleźć możliwe rozwiązania określonych problemów. W takim kontekście, mediacja może stanowić metodę wsparcia rodziny, ale także instytucji świadczących pomoc na jej rzecz⁴⁸. Wypracowane rozwiązania sprzyjają minimalizowaniu cierpienia dzieci i partnerów⁴⁹. Stosunki rodzinne można więc regulować na poziomie instytucji pozasądowych sprzyjających budowaniu pozytywnych relacji społecznych oraz współpracy. Poza tym, podczas postępowania sądowego osoba oskarżona zawsze może zaproponować osobie pokrzywdzonej podjęcie dialogu na temat zadośćuczynienia. W ten sposób „odkupuje” niejako swoje winy, karze się i udowadnia, że jest w stanie samodzielnie i odpowiedzial-

⁴¹ M. Wojtkowiak, *Dziecko w przestrzeni...*, op. cit., s. 510.

⁴² *Ibidem*, s. 517.

⁴³ A. Rękas, *Mediacja w polskim prawie karnym*, Ministerstwo Sprawiedliwości, Warszawa 2011, s. 3.

⁴⁴ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, Dz.U. 1997 Nr 88 poz. 553 ze zm., art. 53, 56, 59-60, 66, 69; Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 maja 2015 r. w sprawie postępowania mediacyjnego w sprawach karnych, Dz.U. 2015, poz. 716, art. 1-20.

⁴⁵ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy, Dz.U. 1997 Nr 90, poz. 557 ze zm., art. 1 i 162.

⁴⁶ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego, Dz.U. 1964 Nr 43, poz. 296 ze zm., art. 10, 98, 103, 104, 183, 187, 202, 210, 259, 436, 445, 570.

⁴⁷ A. Rękas, *Informator o alternatywnych sposobach rozwiązywania sporów*, Ministerstwo Sprawiedliwości, Warszawa 2011, s. 17.

⁴⁸ U. Gruca-Miąsik, *Negocjacje i mediacje w kręgu pomocy, wychowania i prawa*, Wyd. UR, Rzeszów 2011, s. 69 i n.

⁴⁹ E. Bieńkowska, *Poradnik mediatora*, Wyd. Zrzeszenia prawników Polskich, Warszawa 1999, s. 11.

nie podjąć pracę nad sobą, co sprzyja zwiększaniu wobec niej zaufania społecznego. Jednakże, jeśli nie zdecyduje się na taki gest, może na etapie odbywania kary pozbawienia wolności zaprosić osobę pokrzywdzoną do dyskusji i podjąć działania restytucyjne. Rozmowy zmierzające do niwelowania skutków konfliktów i przestępstw warunkują dalsze kontakty stron, szczególnie po zakończeniu odbywania kary izolacyjnej przez sprawcę, gdy powraca do społeczeństwa i nadal w nim funkcjonuje.

Konkluzje

Wielu pedagogów, psychologów i prawników nie trzeba już przekonywać do wykorzystywania mediacji do celów resocjalizacyjnych. Przykładowo, N. Malec⁵⁰ proponuje uzupełnianie obecnego systemu sądownictwa o mediację. Według niego, społeczeństwo powinno mieć zapewniony dostęp do mediacji w sprawach karnych i nieletnich na każdym etapie postępowania sądowego, także na poziomie wykonywania bezwzględnej kary pozbawienia wolności. Podobne stanowisko prezentuje P. Szczepaniak⁵¹, uznając za konieczne podtrzymanie kary pozbawienia wolności, aczkolwiek wprowadzenie dwóch form jej wykonywania. Model restytucyjny oparty jest na pełnej świadomości winy oraz akceptacji orzeczonej sądowo kary przez sprawcę. W tym przypadku, osoba skazana współuczestniczy w procesie konstruowania kontraktu resocjalizacyjnego w zakładzie karnym, uwzględniając udział w postępowaniu mediacyjnym zmierzający do zadośćuczynienia osobom pokrzywdzonym. Drugi model retribucyjny nie wymagałby dobrowolnego udziału osadzonego w procesie resocjalizacji.

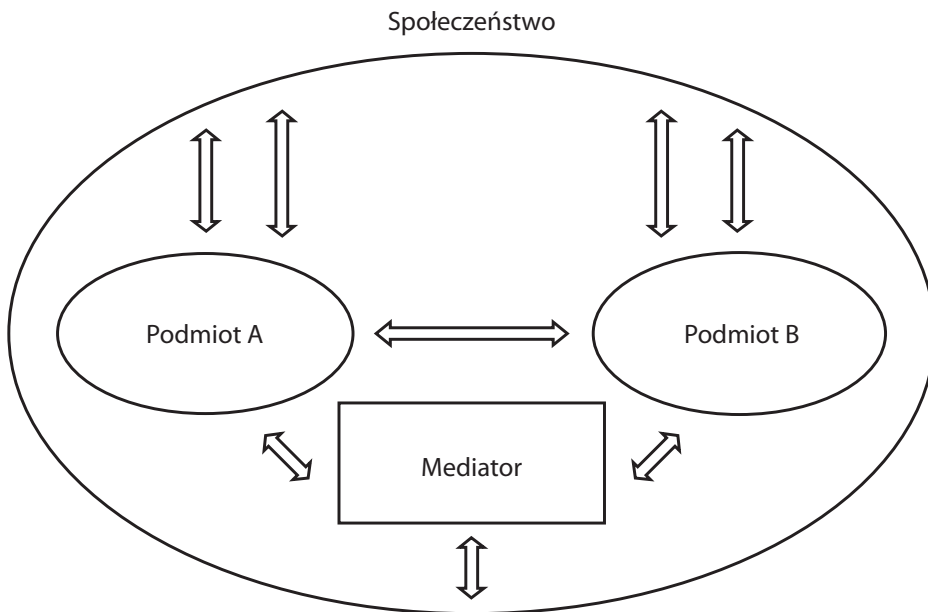
Niezależnie od przyjętego konstruktu teoretycznego, warto pamiętać, że osoba nieprzystosowana społecznie ma pełne prawo do decydowania o sobie, przejęcia odpowiedzialności za swoje postępowanie i harmonizowania zaburzonych relacji społecznych, które wcześniej zakłóciła. Ze społecznej perspektywy, ta regulacja powinna odbyć się jeszcze na poziomie odbywania kary, aby usprawnić podmiotowi konstruktywny powrót do społeczeństwa. Odzyskanie przez niego wolności nie oznacza bowiem pasywnego bytowania w jednej przestrzeni z innymi członkami społeczeństwa, a aktywny jego współudział w podejmowaniu różnych działań. Mediacja stanowi jeden z takich sposobów pracy resocjalizacyjnej, w którym jest przestrzeń zarówno na potrzeby osób nieprzystosowanych społecznie, jak i pokrzywdzonych, które wspólnie tworzą społeczność lokalną. Można zatem oczekiwać, że prawne i etycznie poprawne postępowanie mediacyjne bazujące na zasadzie homeostazy, włączania, budowania i jedności

⁵⁰ N. Malec, *Proces mediacji w sprawach karnych z udziałem nieletnich*, [w:] A. Kieszkowska (red.), *Prawda dobro piękno. Wymiar filozoficzno-prawny w socjopedagogiczny*, Wyd. Difin, Warszawa 2015, s. 534.

⁵¹ P. Szczepaniak, *Koncepcja sprawiedliwości...*, *op. cit.*, s. 612.

skutkuje efektywną reintegracją społeczną. W schematach ilustrujących miejsce stron w mediacji⁵² słusznie eksponuje się ich centralną pozycję w procesie rozwiązywania konfliktu. Niemniej, powinny być one uzupełnione o jeszcze jeden element – społeczeństwo – w którym zachodzą wszystkie interakcje społeczne, a bez którego niemożliwe będzie osiągnięcie celu maksimum w resocjalizacji.

Zgodnie ze schematem nr 1, podmiot A i B są członkami społeczeństwa, które zaangażowane są w konflikt, aczkolwiek pozostają w ścisłej zależności z innymi osobami ze społeczności lokalnej. W procesie mediacji podejmują decyzje, które najbardziej dotyczą ich samych (najsilniejsze relacje), ale regulują również inne stosunki społeczne, szczególnie przy uzyskiwanym wsparciu społecznym. Mediator jest osobą wspierającą strony w poszukiwaniu konstruktywnego rozwiązania konfliktu, który pośrednio uczestniczy w przywróceniu ładu społecznego, czerpiąc wiedzę i doświadczenie od innych członków społeczeństwa. Układ elementów stanowi pełną całość i dlatego brak jakiegokolwiek składowej przyczynia się do obniżenia efektywności postępowania mediacyjnego. Mediacja rozumiana w taki sposób, wpisuje się w ideę resocjalizacji z udziałem społeczeństwa.

Schemat 1. Relacja między stronami konfliktu, innymi członkami społeczeństwa i mediatorem w procesie mediacji

⁵² Np. A. Kalisz, A. Zienkiewicz, *Mediacja sądowa i pozasądowa. Zarys wykładu*, Oficyna a Wolters Kluwer business, Warszawa 2009, s. 23.

Bibliografia

Literatura

Ambrozik W., *Wizja probacji w ujęciu pedagogiki resocjalizacyjnej*, [w:] A. Kieszkowska (red.), *Prawda dobro piękno. Wymiar filozoficzno-prawny w socjopedagogicznym*, Wyd. Difin, Warszawa 2015, s. 221-228.

Bałandynowicz A., *Probacja. Resocjalizacja z udziałem społeczeństwa*, Wyd. Wolters Kluwer, Warszawa 2011.

Barczyk A., Barczyk P., *Wybrane zagadnienia historii resocjalizacji*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 1999.

Bieńkowska E., *Poradnik mediatora*, Wyd. Zrzeszenia Prawników Polskich, Warszawa 1999.

Ciosek M., *Kara kryminalna i kara pozbawienia wolności*, [w:] B. Urban, J.M. Stanik (red.), *Resocjalizacja*, T. 1, Wyd. PWN, Warszawa 2007, s. 318-325.

Ciosek M., *Psychologia sądowa i penitencjarna*, Wyd. Prawnicze LexisNexis, Warszawa 2001.

Czapów C., *Wychowanie resocjalizujące*, Wyd. PWN, Warszawa 1978.

Czarnecka-Działuk B., *Propozycje nowych uregulowań dotyczących mediacji w sprawach nieletnich*, „Archiwum Kryminologii” 2007/2008, T. 29-30, s. 287-296.

Gawęcka M., *Sprawiedliwość naprawcza w pracy probacyjnej z rodziną – kontrowersje i rozstrzygnięcia*, [w:] A. Kieszkowska (red.), *Prawda dobro piękno. Wymiar filozoficzno-prawny w socjopedagogicznym*, Wyd. Difin, Warszawa 2015, s. 491-499.

Gruca-Miąsik U., *Negocjacje i mediacje w kręgu pomocy, wychowania i prawa*, Wyd. UR, Rzeszów 2011.

Jaworska A., *Terapia alternatywna w resocjalizacji penitencjarnej*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pomorskiej, Słupsk 2009.

Kalisz A., Zienkiewicz A., *Mediacja sądowa i pozasądowa. Zarys wykładu*, Oficyna a Wolters Kluwer business, Warszawa 2009.

Kędzierski W., *Determinanty resocjalizacji realizowanej w warunkach izolacji penitencjarnej w kontekście społecznej readaptacji – wybrane aspekty*, [w:] I. Mudrecka (red.), *Resocjalizacja, readaptacja i reintegracja społeczna – problemy, programy i perspektywy rozwoju komunikacji*, Wyd. Pedagogium, Warszawa.

Kieszkowska A., *Inkluzyjno-katalaktyczny model reintegracji społecznej skazanych. Konteksty resocjalizacyjne*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2012.

Kieszkowska A., *Wizja społecznego wsparcia w inkluzyjno-katalaktycznym modelu reintegracji społecznej w warunkach probacji*, [w:] A. Kieszkowska (red.), *Prawda dobro piękno. Wymiar filozoficzno-prawny w socjopedagogicznym*, Wyd. Difin, Warszawa 2015, s. 229-242.

Lewicka-Zelent A., *Obniżanie poziomu przemocy i lęku u młodzieży gimnazjalnej*, Wyd. UMCS, Lublin 2012.

Lewicka-Zelent A., *Uwarunkowania gotowości nieletnich do zadośćuczynienia w paradygmacie sprawiedliwości naprawczej*, Wyd. UMCS, Lublin 2015.

Machel H., *Więzienie jako instytucja karna i resocjalizacyjna*, Wyd. Arche, Gdańsk 2003.

Machel H., *Resocjalizacja penitencjarna: istota, dylematy terminologiczne, społeczny sens, kilka uwag teoretycznych i kadrowych*, „Resocjalizacja Polska” 2010, nr 1, s. 174-192.

Machel H., *Wprowadzenie do pedagogiki penitencjarnej*, Wyd. Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 1994.

Malec N., *Proces mediacji w sprawach karnych z udziałem nieletnich*, [w:] A. Kieszowska (red.), *Prawda dobro piękno. Wymiar filozoficzno-prawny w socjopedagogicznym*, Wyd. Difin, Warszawa 2015, s. 525-534.

Mazowiecka L. (red.), *Mediacja*, Wyd. Wolters Kluwer, Warszawa 2009.

Meier D.B., *Sprawiedliwość naprawcza – zarys koncepcji*, [w:] B. Czarnecka-Działuk, D. Wójcik (red.), *Mediacja. Nieletni przestępcy i ich ofiary*, Oficyna Naukowa, Warszawa 1999, s. 39-54.

Potaczała-Perz K., *Rola mediacji oraz Porozumienie bez Przemocy w kształtowaniu umiejętności społecznych i osiąganiu większej dojrzałości u nieletniego sprawcy*, [w:] A. Kieszowska (red.), *Prawda dobro piękno. Wymiar filozoficzno-prawny w socjopedagogicznym*, Wyd. Difin, Warszawa 2015, s. 518-524.

Pytka L., Zacharuk T., *O nadziei i charyzmie pedagogicznej*, [w:] A. Kieszowska (red.), *Prawda dobro piękno. Wymiar filozoficzno-prawny w socjopedagogicznym*, Wyd. Difin, Warszawa 2015, s. 191-198.

Pytka L., *Różne ujęcia definicji resocjalizacji*, [w:] B. Urban, J.M. Stanik (red.), *Resocjalizacja*, T. 1, Wyd. PWN, Warszawa 2007, s. 73-76.

Rękas A., *Informator o alternatywnych sposobach rozwiązywania sporów*, Ministerstwo Sprawiedliwości, Warszawa 2011.

Rękas A., *Mediacja w polskim prawie karnym*, Ministerstwo Sprawiedliwości, Warszawa 2011.

Szczepaniak P., *Koncepcja sprawiedliwości oparta na inkluzyjnej regulacji stosunków społecznych*, [w:] A. Kieszowska (red.), *Prawda dobro piękno. Wymiar filozoficzno-prawny w socjopedagogicznym*, Wyd. Difin, Warszawa 2015, s. 603-612.

Szczepaniak P., *Inspiracje inkluzji społecznej dla resocjalizacji i penitencjarystyki*, „Profilaktyka Społeczna i Resocjalizacja” 2014, nr 2, s. 143-169.

Urban B., *Resocjalizacja jako przedmiot badań interdyscyplinarnych*, [w:] B. Urban, J.M. Stanik (red.), *Resocjalizacja*, T. 1, Wyd. PWN, Warszawa 2007, s. 17-30.

Wdzięczna E.A., *Warunkowe umorzenie postępowania karnego w świetle koncepcji sprawiedliwości naprawczej*, Wyd. Dom Organizatora, Toruń 2010.

Węgliński A., *Wyzwalanie i integrowanie zdolności samowychowawczych osób dozorowanych*, [w:] A. Kieszowska (red.), *Prawda dobro piękno. Wymiar filozoficzno-prawny w socjopedagogicznym*, Wyd. Difin, Warszawa 2015, s. 243-251.

Wojtkowiak M., *Dziecko w przestrzeni mediacji jako pola poszukiwania porozumienia*, [w:] A. Kieszkowska (red.), *Prawda dobro piękno. Wymiar filozoficzno-prawny w socjopedagogiczny*, Wyd. Difin, Warszawa 2015, s. 509-517.

Zalewski W., *Sprawiedliwość naprawcza. Początek ewolucji polskiego prawa karnego?*, Wyd. UG, Gdańsk 2006.

Zienkiewicz A., *Studium mediacji. Od teorii ku praktyce*, Wyd. Difin, Warszawa 2007.

Akty prawne

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy, Dz.U. 1997 Nr 90, poz. 557 ze zm.

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, Dz.U. 1997 Nr 88, poz. 553 ze zm.

Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego, Dz.U. 1964 Nr 43, poz. 296 ze zm.

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 maja 2015 r. w sprawie postępowania mediacyjnego w sprawach karnych, Dz.U. 2015, poz. 716.

COMMON SPACE FOR INCLUSIVE RESOCIALISATION AND MEDIATION

Abstract

Socially maladjusted people are treated either as subjects exposed to deliberate interventions aimed at correcting their negative attitudes or as participants in the process of active inclusion into society. Mediation is one of the methods that enables them to work closely with other members of society and gives them the optimum opportunity for returning to the social environment. The objective of this paper is to define the common space for resocialisation and mediation.

